

De stem van etnische minderheden

In welke mate kan de lagere stemopkomst van etnische minderheden in Nederland worden verklaard door sociale verbondenheid en opleidingsniveau?

ABSTRACT

Dit onderzoek richt zich op de vraag in welke mate sociale verbondenheid, opgesplitst in verbondenheid met de eigen gemeenschap en verbondenheid met Nederland, en opleiding het lage stemgedrag van etnische minderheden kan verklaren. Er is veel onderzoek gedaan naar stemgedrag van etnische minderheden. Bestaande theorieën zijn gebaseerd op studies uit voornamelijk de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk. Dit is problematisch omdat deze landen op demografisch gebied, politieke stelsels en opleidingssystemen zeer verschillen. Het doel van het onderzoek is om vast te kunnen stellen of de bestaande theorieën die gebaseerd zijn op studies in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk ook opgaan voor Nederland. In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van de European Social Survey dataset afgenomen in 2018. Een logistische regressieanalyse en mediatie-analyse laten zien dat opleiding een verwacht positief effect heeft op stemopkomst. Hoe hoger iemand die hoort tot een etnische minderheid is opgeleid, hoe groter de kans is dat hij of zij gaat stemmen. De mate van verbondenheid met de eigen gemeenschap heeft een positief effect op stemopkomst. Hoe meer iemand die hoort tot een etnische minderheid zich verbonden voelt met de eigen gemeenschap, hoe groter de kans dat hij of zij gaat stemmen. In tegenstelling tot de verwachting heeft de lage mate van verbondenheid met Nederland geen significant effect op de stemopkomst van etnische minderheden. De belangrijkste bevinding is dat opleiding het negatieve effect van stemopkomst volledig medieert.

Bachelor project Sociologie, Universiteit Utrecht

Auteur: Diede Verbeek (6482910)

Begeleider: Vardan Barsegyan

Tweede corrector: Anne Brons

Datum: 14 juni 2021

Universiteit Utrecht

Inhoudsopgave	
1. Introductie	2
2. Theorie	5
2.1. Sociale verbondenheid	5
2.2.1 Verbondenheid met de eigen gemeenschap	5
2.1.2 Verbondenheid met Nederland.	7
2.2. Het effect van opleidingsniveau op stemopkomst.	7
2.2.1. Het opleidingsniveau van etnische minderheden	8
3. Methoden	9
3.1. Dataset.....	9
3.2. Definities van de variabelen.....	10
3.2a. De afhankelijke variabele Stemopkomst.....	10
3.2b. De onafhankelijke variabele Etniciteit	10
3.2c. De onafhankelijke variabele Verbondenheid met de eigen gemeenschap.	11
3.2d. De onafhankelijke variabele Verbondenheid met Nederland	11
3.2e. De onafhankelijke variabele Opleidingsniveau.....	12
3.2f. Controle variabelen.....	13
3.3 Methoden.	15
3.3a. Logistische regressie.	15
3.3b Mediatie-analyse.	15
3.3c Analytische strategie.	16
4. Resultaten.....	17
Hypothese 1.	18
Hypothese 2.	19
Hypothese 3.	20
Hypothese 4.	21
5. Discussie.	22
Bibliografie	25
Bijlage	31

De niet-stemmende etnische minderheid

In welke mate kan de lagere stemopkomst van etnische minderheden in Nederland worden verklaard door sociale verbondenheid en opleidingsniveau?

1. Introductie

Tijdens de Tweede Kamer verkiezingen in 2017 ging maar liefst 81,9% van de stemgerechtigden stemmen (Kiesraad, 2017). De stemopkomst voor de Nederlandse Tweede Kamer verkiezingen waren nog nooit zo hoog sinds 1986, maar daalde in 2021 alweer naar 78,7% ("Tweede Kamerverkiezingen 2021", 2021). Hoewel dus nog steeds meer dan driekwart van de kiesgerechtigden stemt, zijn er ook zorgen over de politieke betrokkenheid van burgers in Nederland. Uit cijfers van het CBS (Scheemts, 2017: 7) blijkt dat jongeren en mensen met een niet-Nederlandse achtergrond minder vaak gaan stemmen, en ook op andere manieren minder politiek betrokken zijn. Ook stemmen lager opgeleiden minder vaak dan hoger opgeleiden: van de mensen met alleen basisonderwijs gaat 64,7% stemmen tegenover mensen met een WO opleiding 89,3 (Schmeets, 2017: 7). Een verklaring voor de lagere opkomst voor lager opgeleiden, jongeren en etnische minderheden luidt dat zij minder vertrouwen hebben in de politiek (SKON, 2018). Uit onderzoek komt naar voren dat 56% procent van de algemene bevolking vertrouwen heeft in Tweede Kamerleden (SKON, 2018: 19). Als het vertrouwen in politieke systemen afneemt, is dit vaak een teken dat de democratie niet goed werkt (Schnys en Knoop, 2010).

Zoals uit de eerder besproken cijfers van het CBS naar voren komt, zijn de verschillen in stemopkomst tussen etnische minderheden en autochtone Nederlanders opvallend. Kranendonk et al. (2014) vinden bij stemgerechtigde migranten ook een lagere stemopkomst: het percentage niet-stemmers onder mensen met een migratie-achtergrond (14%) is twee keer zo hoog als onder autochtone Nederlanders (7%). Van de mensen met een migratieachtergrond blijven Marokkanen (20%) en migranten met een niet Westerse achtergrond (21%) het meest weg bij verkiezingen.

Een lage stemopkomst onder etnische minderheden bij Tweede Kamerverkiezingen betekent dat de stem en de belangen van etnische minderheidsgroepen in de Nederlandse politiek ondervertegenwoordigd zijn. Deze ondervertegenwoordiging is vanwege twee redenen problematisch. Ten eerste vanuit een democratische norm. Een van de meest fundamentele democratische waarden in de Nederlandse samenleving is de vertegenwoordiging van

minderheden (Fennema en Tillie, 2004). De stem van een relatief groot deel van etnische minderheden wordt dus niet gehoord. Ten tweede, kan een ondervertegenwoordiging, zeker als die wordt veroorzaakt door een gebrek aan vertrouwen in de politiek, tot sociale ongelijkheid leiden die op den duur tot sociale onrust kan leiden, zoals geweld en protesten (Jetten et al., 2020).

Door verschillen in stemopkomst tussen (etnische) groepen kan er een ongelijke verhouding ontstaan in de vertegenwoordiging in het parlement waardoor niet iedereen wordt gerepresenteerd. Het probleem van de ondervertegenwoordiging van etnische minderheden is nog ingewikkelder omdat zij vaak ook lager opgeleid zijn: van opleidingsniveau is al langer bekend dat het samenhangt met stemopkomst (Tenn, 2007; Persson, 2013; Blais, 2000). Etnische minderheden hebben vaak minder mogelijkheden en kansen op het gebied van onderwijs. Het is de vraag in hoeverre de stemopkomst van etnische minderheden kan worden verklaard uit alleen het lagere opleidingsniveau van deze groepen.

Resultaten afkomstig uit ouder onderzoek (Verba et al., 1993) suggereren dat iemands etniciteit een direct negatief effect heeft op stemopkomst. Later onderzoek naar het stemgedrag van etnische minderheden heeft verschillende onderliggende verklaringen voor de lagere opkomst opgeleverd. Van der Zwan et al. (2020) proberen lage stemopkomst te verklaren door 'identificatie' met politici, dat wil zeggen de mate waarin kandidaat-politici lijken op de kiezer. Bird et al. (2016) vinden dat deze identificatie samenhangt met het delen van dezelfde taal en cultuur, met het lidmaatschap van dezelfde sociale groepen en met het delen van vergelijkbare migratie-ervaringen. Volgens van der Zwan et al. (2017) zorgt het gebrek aan diversiteit in het Nederlandse politieke stelsel ervoor dat etnische minderheden zich niet kunnen identificeren met politici, waardoor volgens hen het gebrek aan diversiteit onder politici de grootste factor is voor de lage stemopkomst onder etnische minderheden. Landa et al. (1995) vinden een soortgelijke verklaring: stemgerechtigden zijn vaak minder snel geneigd om te stemmen als zij zich niet gerepresenteerd voelen in de politiek.

Andere verklaringen gaan in op al bestaande verschillen in sociale klasse, inkomen en opleiding - factoren die samenhangen met stemopkomst (Williams et al., 2019). Met name het effect van opleiding op stemopkomst, is in de wetenschappelijke literatuur de meest gevonden verklaring voor stemopkomst (Tenn, 2007; Burden, 2009; Sondheimer en Green, 2010). Het idee achter deze verklaring is dat opleiding in de eerste plaats de toegang tot, en

de verwerking van, informatie vergroot, waardoor de kosten van stemmen kleiner worden. Ook draagt opleiding bij aan zogenaamde politieke socialisatie.

Daarnaast vinden Cho et al. (2006) dat de woonomgeving, en de concentratie van minderheden daarin, van invloed zijn op politieke participatie. Door de sterke verbondenheid binnen de sociale groep in bijvoorbeeld wijken, neemt het onderlinge vertrouwen toe. Dit leidt ertoe dat leden van een sociale groep meer invloed kunnen uitoefenen binnen de groep, ook wat betreft de beslissing om te gaan stemmen (Putnam, 1995; Van Heelsum, 2005; Vermeulen en Bergen, 2008).

Mijn onderzoek bouwt voort op voorgaande literatuur door in te gaan op het effect van enerzijds opleidingsniveau en anderzijds sociale verbondenheid van etnische minderheden op de stemopkomst van deze groepen. Het doel van dit onderzoek is te achterhalen of opleiding en sociale verbondenheid het effect van etniciteit op stemopkomst kunnen verklaren. Voorgaand onderzoek over de mechanismen opleiding en sociale verbondenheid is voornamelijk opgedaan in de Verenigde Staten of het Verenigd Koninkrijk (Cho, 2006; Putnam, 1995; Tate, 1991; Oskooii, 2016). Problematisch is het feit dat zowel het Verenigd Koninkrijk als de Verenigde Staten demografisch aanzienlijk verschillen ten opzichte van de demografische verdeling in Nederland (Tellis et al., 2009). Daarnaast is het lastig om conclusies over de Nederlandse samenleving te trekken omdat de opleidingssystemen en politieke stelsels te zeer verschillen van deze landen (Tellis et al., 2009; Hendriks en Michels, 2011)

Ik hoop met mijn onderzoek bij te dragen aan de wetenschappelijke kennis over de stemopkomst van etnische minderheden in Nederland. Door het huidige onderzoek af te nemen onder Nederlandse respondenten, onderzoek ik of de theorieën over stemgedrag van etnische minderheden ook opgaan in Nederland. Hiermee zouden de (voornamelijk) op andere landen gebaseerde theorieën kunnen worden bevestigd of ontkracht. Mijn onderzoeksvraag is: In welke mate kan de lagere stemopkomst van etnische minderheden in Nederland worden verklaard door sociale verbondenheid en opleidingsniveau?

De uitkomsten van onderzoeken kunnen bijdragen aan een betere vertegenwoordiging van etnische minderheden in de Nederlandse politiek omdat ze inzicht geven in de redenen waarom leden van etnische minderheden niet stemmen. Wanneer ook in Nederland opleiding een belangrijke factor is voor het al dan niet gaan stemmen, zou er bijvoorbeeld meer aandacht voor politiek moeten komen in het onderwijsprogramma voor lager onderwijs.

Voor dit onderzoek gebruik ik data afkomstig uit de European Social Survey (ESS, 2018), van 2010 (N=1673). In deze dataset zijn gegevens beschikbaar over politiek, sociale relaties, opleiding en het sociaal demografisch profiel.

2.Theorie

Tot op de dag van vandaag wordt er nog steeds een groot verband gezien tussen etniciteit en politieke participatie en dus ook stemopkomst (Fraga, 2016). Bij het verklaren waarom etnische minderheden een lagere stemopkomst vertonen in vergelijking met de autochtone bevolking ga ik in op twee mechanismen: Ten eerste sociale verbondenheid, die ik opsplits in a) verbondenheid met de eigen gemeenschap en b) verbondenheid met de Nederlandse samenleving. Ten tweede opleidingsniveau. Dit laatste omdat etnische minderheden vaak lager opgeleid zijn vergeleken met de autochtone bevolking (Rai en Simpson, 2020).

2.1. Sociale verbondenheid

Gebrek aan sociale verbondenheid is volgens Uslaner (1995) een van de voornaamste oorzaken van een afname in politieke participatie. Sociale verbondenheid is de mate waarin sociale groepen zich onderling verbonden voelen. Deze mate van verbondenheid van sociale groepen hangt af van structurele factoren zoals kerkgang, huwelijksstatus, participatie in organisaties en huiseigendom. Hoe meer overeenkomsten men met elkaar heeft, hoe meer men zich sociaal met elkaar verbonden voelt. De mate van sociale verbondenheid heeft een positief effect op sociaal vertrouwen. Dus hoe meer men zich met elkaar verbonden voelt, hoe meer men elkaar vertrouwt (Putnam, 1995). In dit theoretisch kader maak ik onderscheid tussen twee verschillende vormen van sociale verbondenheid: verbondenheid met de eigen gemeenschap en verbondenheid met Nederland.

2.2.1 Verbondenheid met de eigen gemeenschap

Wanneer de sociale verbondenheid binnen een bepaalde groep toeneemt, neemt ook het sociaal en politiek vertrouwen onder de leden van die groep toe. Dit zorgt voor het ontstaan van geclusterde groepen met een sterke sociale verbondenheid genaamd *civic communities* (Putnam, 1995). Volgens Fennema en Tillie (2001) kunnen deze *civic communities* een verklaring zijn voor stemopkomst. Hoe hechter een sociale groep is, hoe meer invloed zij heeft op haar leden. Een hechte groep is beter in staat sociale normen en waarden in stand te houden en druk uit te oefenen op het individu (Leighley, 1999), en is daarmee beter in staat om haar leden tot collectieve actie – zoals stemmen – aan te zetten. Of een hechte groep

inderdaad leidt tot een hogere stemopkomst is dan natuurlijk wel afhankelijk van de heersende groepsnorm.

Cho et al. (2006) veronderstellen echter dat verbondenheid met de eigen etnische groep niet altijd hoeft te leiden tot een toename in politieke participatie. Zij geven in hun onderzoek naar etnische enclaves een andere verklaring voor een negatief effect van sterke, etnische civic communities (Andersson, 2021). De sterke segregatie tussen autochtone bewoners en etnische minderheden in enclaves, beïnvloedt de manier waarop de etnische minderheden informatie, bijvoorbeeld over de samenleving en politiek, ontvangen en interpreteren - de zogenaamde *information flow*. Etnische wijken fungeren als filter voor deze information flow. Lokale actoren, zoals familie en vrienden, spelen een grote rol in hoe de desbetreffende informatie wordt waargenomen. De information flow wordt beïnvloed door de etnische compositie van de buurt. Door de (buitenlandse) media, de dominantie van andere etnische talen en de lage interesse in de politiek in deze wijken leidt een sterke sociale verbondenheid in etnische enclaves juist tot een lagere sociale druk om te stemmen, of zelfs tot een grotere sociale druk om niet te gaan stemmen (Cho, 2006). Deze negatieve relatie tussen etnische groepsverbondenheid en stemopkomst kent ook wel uitzonderingen, als er sprake is van bepaalde omstandigheden. Zo vindt Tate (1991) bijvoorbeeld dat onder 'Black Americans' het bestaan van een hechte gemeenschap leidde tot een extreem hoge mobilisatie bij verkiezingen omdat er sprake was van sterk ervaren discriminatie die politieke participatie bevorderde. De combinatie van een toename in groepsidentiteit en perceptie van discriminatie zorgt voor de mobilisatie van etnische minderheidsstemmers (Oskooii, 2016).

De invloed van verbondenheid met de eigen gemeenschap is dus ingewikkeld. In het algemeen heeft het een positief effect op stemgedrag, aan de andere kant kan een sterke verbondenheid binnen etnische groepen juist een negatief effect hebben door de filtering van informatie en negatieve normen over stemmen. Ik neem voor nu aan dat over het algemeen de een groepsnorm heerst om niet deel te nemen aan de Nederlandse politiek en dat er in sterk verbonden etnische groepen vaak een lage sociale druk heerst om niet te stemmen. Op basis van de bovenstaande theorie luidt de hypothese:

H1: Het negatieve effect van etniciteit op stemopkomst wordt (deels) verklaard door de verbondenheid met de eigen gemeenschap.

2.1.2 Verbondenheid met Nederland.

Ten tweede kan de 'information flow' worden beïnvloed door negatieve gevoelens van een bepaalde groep tegenover de etnische meerderheid. Het ontstaan van een negatieve information flow gebeurt vaak naar aanleiding van het isolement van een bepaalde etnische groep. Deze wisselwerking zorgt voor een daling van politieke participatie en dus opkomst, terwijl mensen die leven in een witte/gemengde buurt meer zullen participeren in de politiek (Cho, 2006). Door het weinig contact hebben met anderen die niet behoren tot de eigen etnische groep verzwakt de interesse van leden van etnische minderheden in de cultuur, wereld en politiek van de meerderheidsgroep. Dit remmend voor de stemopkomst van etnische minderheden omdat zij minder toegang hebben tot informatie over politiek en ook simpelweg niet geïnteresseerd zijn in stemmen omdat ze niet geïnteresseerd zijn in de Nederlandse politiek. Wanneer een etnische groep juist goed geïntegreerd is, heeft dit een positief effect op stemgedrag. Ik veronderstel dat etnische minderheden minder verbonden zijn met Nederland dan de autochtone bevolking. Als dit zo is, verwacht ik dat het negatieve effect van etniciteit voor een deel wordt verklaard doordat etnische minderheden zich minder verbonden voelen met Nederland. Op basis van bovenstaande theorie luidt de hypothese:

H2: Het negatieve effect van etniciteit op stemopkomst wordt (deels) verklaard door de geringe mate van verbondenheid met Nederland.

2.2. Het effect van opleidingsniveau op stemopkomst.

In vrijwel elk sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar politieke participatie blijkt dat een hoger opleidingsniveau een positief effect heeft op stemopkomst. Leerlingen die op jonge leeftijd onderwijs volgen, zullen een hoger opleidingsniveau bereiken (Cassen en Kingdon, 2007). Wolfinger en Rosenstone (1980) vonden dat opleidingsniveau in vergelijking met andere in het onderzoek gebruikte variabelen het grootste effect had op politieke participatie. Hoe hoger iemands opleiding, hoe waarschijnlijker het is dat iemand gaat stemmen. In de literatuur worden er vaak verschillende verklaringen gegeven voor het effect van opleiding op stemopkomst. Ten eerste weerspiegelt opleiding iemands sociale achtergrond. Mensen die gestudeerd hebben, hebben vaker hoogopgeleide ouders (Turcotte, 2011). Hierdoor hebben ze makkelijker toegang tot kranten, boeken en tijdschriften over politieke onderwerpen en worden er vaker politieke onderwerpen besproken in het gezin. Dit wordt ook wel *politieke socialisatie* genoemd. Door deze socialisatie is het makkelijker om in contact te komen met de politieke wereld. Ten tweede vergroot een opleiding het vermogen om over complexe

onderwerpen zoals politiek na te denken (Tackney et al, 2011). Tijdens het volgen van een opleiding wordt het verkrijgen van politieke informatie ook gemakkelijker. Dit vermogen verlaagt de kosten die nodig zijn om te kunnen gaan stemmen, zoals informatie inwinnen over politieke partijen. Ten derde halen personen met een hogere opleiding meer voldoening uit stemmen en politieke participatie (Rong en Brown, 2001) Zij voelen een grotere mate van sociale plicht en druk om te gaan stemmen. Ten vierde vergroot het volgen van een opleiding de sociale verantwoordelijkheid (Rong en Brown, 2001). Zo leert men om te gaan met deadlines en het nakomen van verplichtingen. Deze geleerde vaardigheden komen goed van pas bij het vervullen van sociale plichten zoals stemmen.

Een studie van Sondheimer et al. (2010) in de Verenigde Staten geeft nog een aantal andere mogelijke verklaringen voor het effect van opleiding op stemgedrag. Ook bij deze verklaringen gaat het vooral om indirecte effecten en is het dus niet zo dat opleiding automatisch zorgt voor meer politieke kennis. Ten eerste vergroot opleiding de al bestaande interesse voor politiek. Ten tweede bevordert opleiding burgerschap wat op haar beurt weer politieke betrokkenheid aanmoedigt (Sondheimer et al., 2010). Ten derde vergroot opleiding iemands sociale netwerk. Mensen met een groter sociaal netwerk zijn vaker betrokken bij het verenigingsleven en politieke organisaties. Ook bestaat het sociale netwerk van hoogopgeleiden vaker uit politiek geïnteresseerden. Door deze netwerkrelaties komen zij vaker in aanraking met politieke onderwerpen en activiteiten. Volgens Karsten (2011) is dit ook in Nederland het geval. Tijdens het volgen van onderwijs maken leerlingen kennis met Nederlandse politiek en burgerschap. Vakken zoals maatschappijleer of maatschappijwetenschappen worden gegeven om zo politieke interesse op te wekken en participatie bij leerlingen te vergroten. Op basis van de theorie verwacht ik dat opleidingsniveau een positief effect heeft op de stemopkomst. De hypothese luidt:

H3: Opleidingsniveau heeft een positief effect op stemopkomst.

2.2.1. Het opleidingsniveau van etnische minderheden.

Wat betreft onderwijs hebben etnische minderheden een achterstand ten opzichte van de etnische meerderheid en is er een etnische kloof ontstaan. In een onderzoek van Cassen en Kingdon (2007) onder zwarte leerlingen worden meerdere verklaringen genoemd voor dit fenomeen. Ten eerste gaan zwarte leerlingen naar scholen met slechte kwaliteit van onderwijs. Ten tweede hebben docenten vaker lagere verwachtingen van zwarte leerlingen. Mede door deze lagere verwachtingen krijgen zwarte leerlingen vaker een lager middelbare

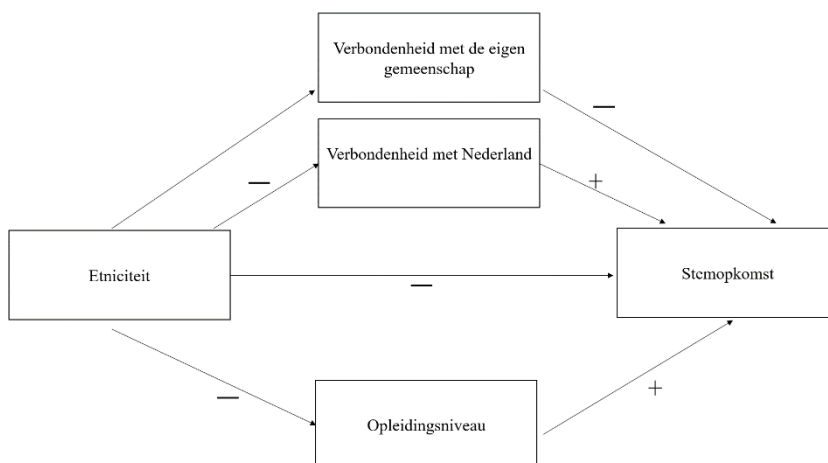
schooladvies (Troyna, 1984). Deze verschillen in schooladviezen worden ook in Nederland gevonden (CBS, 2021).

Omdat, zoals besproken in paragraaf 2.2, politieke socialisatie meer plaatsvindt in hogere opleidingsniveaus, ontvangen etnische minderheden minder politieke socialisatie.

Minderheden hebben vaak andere opvattingen over politiek en gebrek aan politieke bronnen en informatie. Hierdoor ontstaat een lage politieke socialisatie. Uit de bovengenoemde onderzoeken kan geconcludeerd worden dat de lagere stemopkomst in ieder geval voor een deel verklaard wordt door het lagere opleidingsniveau van etnische minderheden. Daarom verwacht ik dat opleiding het effect van etniciteit op stemopkomst medieert. Op basis van de theorie luidt de hypothese:

H4: De lagere stemopkomst van etnische minderheden, wordt (deels) verklaard door hun lagere opleidingsniveau.

Figuur 1: Conceptuele model van het onderzoek.

3. Methoden

3.1. Dataset

Voor dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van de European Social Survey. Dit is een survey die sinds 2001 om de twee jaar gehouden wordt in verschillende Europese landen. De ESS-survey bestaat uit vragen over attitudes en gedragingen van personen van vijftien jaar of ouder, en inwoner zijn van het desbetreffende Europese land. Er zijn in totaal 24 landen die lid zijn van de *European Social Survey Educational Resources Information Centre* (ESS, 2021). De survey is een zogenaamde *computer assisted* (CAPI), door getrainde interviewers afgenomen vragenlijst. De minimale steekproef voor elk land is 1500, behalve voor landen

met een populatie onder de twee miljoen, waarvoor een minimale steekproefomvang van 800 geldt. Respondenten worden geselecteerd door middel van een gestratificeerde steekproef uit het nationale bevolkingsregister, en is representatief voor leeftijd, geslacht en regio. Eenmaal geselecteerde respondenten mogen bij weigering, ziekte of andere redenen van afwezigheid niet worden vervangen (ESS, 2021). In dit onderzoek maak ik gebruik van de ESS ronde 9-2018 omdat die de meest recente data omvat over de stemopkomst in Nederland voor etnische minderheden. In Nederland is de survey afgenomen onder totaal 1673 respondenten met een leeftijd tussen de vijftien en negentig jaar (ESS, 2021). Van de oorspronkelijke 1673 respondenten zijn er door de *listwise deletion* procedure uiteindelijk tussen de 1538 en 1673 respondenten meegenomen in de analyse, afhankelijk van de verklarende variabele.

3.2. Definities van de variabelen

3.2a. De afhankelijke variabele Stemopkomst

De afhankelijke variabele stemopkomst wordt gedefinieerd als het feit of een stemgerechtigde persoon heeft gestemd of niet in een verkiezing. In de ESS is de stemopkomst voor de Nederlandse Tweede Kamerverkiezingen in 2017 gemeten, aan de hand van vraag B13: *'Sommige mensen stemmen tegenwoordig om de één of andere reden niet. Heeft u tijdens de laatste Tweede Kamer verkiezingen in maart 2017 gestemd?'*. De antwoordmogelijkheden op de desbetreffende vraag zijn (1) ja, (2) nee, (3) niet stemgerechtigd, (4) weigering en (5) weet niet. De antwoorden (1) ja en (2) nee zijn de relevante waarden voor stemopkomst. Ik heb de waarde 2 (nee) gehercodeerd naar de waarde nul. De antwoorden (3), (4), en (5) zijn voor mijn onderzoek of niet relevant (niet stemgerechtigd) of niet bruikbaar (weigering en weet niet). Deze heb ik daarom als missende waarden gecodeerd. Van de respondenten in de dataset hebben 1291 gestemd en 247 niet. Dit is een stemopkomst over de gehele groep van 83%. Dit is ongeveer gelijk aan het landelijk opkomstcijfer in 2017 (Kiesraad, 2017).

3.2b. De onafhankelijke variabele Etniciteit

Volgens Isajiw (1993) kan etniciteit zowel objectieve als subjectieve definities hebben. De objectieve aspecten van etniciteit kunnen gemeten worden aan de hand van verwantschap, en afkomst van individuen. De subjectieve aspecten van etniciteit hebben betrekking op attitudes, normen en waarden. Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van vraag C26 *Behoort u tot een etnische minderheid in Nederland? Daaronder verstaan we etnische groepen zoals Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen die oorspronkelijk niet afkomstig zijn uit*

Nederland'. Omdat de respondent hier om de eigen opvatting wordt gevraagd, is niet zeker of de respondent die baseert op objectieve (afkomst) of subjectieve (normen en waarden) aspecten van etniciteit. De bijbehorende antwoordmogelijkheden zijn; (1) ja, (2) nee, (3) weigering en (4) weet niet. Antwoordmogelijkheid (2) heb ik omgezet in 0. De antwoordmogelijkheden (3) en (4) heb ik gecodeerd als missing. De zo ontstane variabele heb ik etniciteit genoemd. Respondenten met de waarde 1 behoren dus tot een etnische minderheid en respondenten met de waarde 2 behoren tot de etnische meerderheid. Van de respondenten in de dataset behoort 1532 tot de etnische meerderheid en 136 tot een etnische minderheid. Deze acht procent van etnische minderheden komt ongeveer overeen met het landelijke percentage in Nederland van 9.8 procent (CBS, 2016).

3.2c. De onafhankelijke variabele Verbondenheid met de eigen gemeenschap.

Voor deze variabele heb ik een eigen definitie geformuleerd op basis van de theorie: de mate waarin mensen zich verbonden voelen met andere mensen van hun eigen sociale groep. Om de verbondenheid met de eigen gemeenschap te meten heb ik uit de dataset van ESS vraag C2 gebruikt: *'Kunt u op deze kaart aangeven hoe vaak u om sociale redenen vrienden, familieleden of collega's ontmoet?'*. Deze vraag is niet een directe meting van een gevoel van verbondenheid maar gaat over gedragingen die bij dat gevoel horen. Ook is deze vraag niet optimaal voor het meten van de sociale verbondenheid met de *eigen* gemeenschap, omdat de vraag niet expliciet gesteld is voor het contact met leden van eigen (etnische) gemeenschap. Deze vraag wordt gebruikt omdat deze het meest in de buurt komt bij verbinding met de eigen groep en er geen alternatieve vragen in de dataset zitten. De antwoordmogelijkheden zijn (1) nooit, (2) minder dan een keer per maand, (3) één keer per maand, (4) meerdere keren per maand, (5) één keer per week, (6) meerdere keren per week, (7) elke dag (8) weigering (9) weet niet. Antwoordmogelijkheden (8) en (9) heb ik als missing gecodeerd. Hogere waarden op deze variabele stellen een hogere verbondenheid met de eigen gemeenschap voor. De gemiddelde verbondenheid met de eigen gemeenschap is voor de etnische meerderheid in de dataset 5.46 en voor de etnische minderheid 5.09. Deze gemiddelden verschillen significant ($t=3.32$, $p<.001$).

3.2d. De onafhankelijke variabele Verbondenheid met Nederland

Voor de verbondenheid met Nederland heb ik een eigen definitie gemaakt: de mate waarin men het gevoel heeft bij Nederland te horen. Ik heb voor de meting van deze variabele vraag C9 gebruikt: *Hoezeer voelt u zich emotioneel verbonden met Nederland? Kies een cijfer van*

0 tot 10, waarbij 0 staat voor helemaal niet emotioneel verbonden en 10 voor erg emotioneel verbonden? De antwoordmogelijkheden zijn weergegeven in de vorm van cijfers op een tienpunts-schaal. Waarde 0 correspondeert met helemaal niet emotioneel verbonden met Nederland en waarde 10 betekent erg emotioneel verbonden. Naast de waarden op de tienpunts-schaal waren er ook nog de antwoordmogelijkheden (2) weigering en (3) weet niet. Deze heb ik gehercodeerd in missing. De gemiddelde verbondenheid met Nederland is voor de etnische meerderheid 7.0 en voor de etnische minderheid 6.99. Deze gemiddelden verschillen niet significant van elkaar ($t=.286$; $p<.775$).

3.2e. De onafhankelijke variabele Opleidingsniveau

Ik gebruik als definitie van opleiding die van het Centraal Bureau voor Statistiek, die de definitie weer ontleent aan de International Standard Classification of Education:

‘georganiseerde communicatie van niet incidentele aard met als doel overdracht van kennis, vermeerdering van inzicht en / of aanleren van vaardigheden’ (Centraal Bureau voor Statistiek, 2020). Als er specifiek naar Nederlandse opleidingen wordt gekeken bestaat dit uit verschillende niveaus: van geen lagere school afgemaakt (ongeschoold) tot doctoraat/promotie in het wetenschappelijk onderwijs (WO). Uit de dataset van ESS die wordt gebruikt voor dit onderzoek wordt vraag F15 gebruikt: *‘Wat is het hoogste opleidingsniveau dat u succesvol heeft beëindigd?’*. De antwoordmogelijkheden zijn: (1) basisschool niet afgemaakt, (2) alleen basisschool afgemaakt, (3) LBO VBO, LEAO, LTS ambachtsschool, huishoudschool, LHNO, VMBO (niveaus 1-3 basisberoepsgericht, kaderberoepsgericht, gemengd) afgemaakt, (4) MULO, ULO, MAVO VMBO (niveau 4; theoretische leerweg), HAVO jaar 3-4, VWO jaar 3-5 afgemaakt, (5) MBO niveau 1 (duur < 2 jaar) afgemaakt, (6) HAVO, MMS, MSVM, afgemaakt, (7) VWO, HBS, atheneum, gymnasium afgemaakt, (8) KMBO, leerlingwezen, MBO, MEAO, MTS (duur 2-3 jaar) afgemaakt, (9) MBO niveau 2 en 3 (duur 2 tot 3 jaar) afgemaakt, (10) MBO niveau 4 (duur 4 jaar) afgemaakt, (11) MBO-plus voor havisten, (12) Propedeuse WO, OU-certificaat, (13) korte HBO-opleiding eindopleiding (2 of 3 jaar), (14) bachelor HBO, kweekschool, PABO, conservatorium, MO-akten afgemaakt, (15) bachelor universiteit afgemaakt, (16) HBO: Master’s degree, tweede fase opleidingen, Post HBO-opleidingen, pre-master onderwijs voor HBO, (17) WO/universiteit Master’s degree, tweede fase opleidingen, ingenieur, meester doctorandus, (18) doctoraat/gepromoveerd, (19) anders, (20) weigering en (21) weet niet. De antwoordmogelijkheden (19), (20) en (21) zijn niet bruikbaar of niet relevant voor de variabele en heb ik op missing gezet.

Ik heb de overige waarden op twee manieren in variabelen verwerkt. Ik baseer me daarbij op de Standaard Onderwijs Indeling (CBS, 2020) in drie waarden: lager, middelbaar en hoogopgeleid. In de eerste plaats heb ik van opleiding drie dummy-variabelen gemaakt, omdat opleidingsniveau strikt genomen een categorische variabele is (de verschillen in de waarden hoeven niet even groot te zijn). Vervolgens heb ik met deze dummy's de antwoordmogelijkheden samengevoegd tot drie duidelijk te onderscheiden waarden. Antwoordmogelijkheid (1) tot en met (5) heb ik toegewezen aan de waarde (1) lager opgeleid. Antwoordmogelijkheid (6) tot en met (10) heb ik toegewezen aan de waarde (2) middelhoog opgeleid. De laatste antwoordmogelijkheden (11) tot en met (18) heb ik toegewezen aan de waarde hoogopgeleid (3). In de tweede plaats heb ik een variabele opleidingsniveau gemaakt met daarin de oorspronkelijke waarden (zonder de missings) waarmee ik opleidingsniveau opvat als een continue variabele, waarbij hogere waarden een hogere opleiding voorstellen. Deze variabele heb ik gebruikt om de mediatie analyse eenvoudiger te maken. Het aantal lager opgeleiden in de dataset is 505, het aantal middelhoog opgeleiden is 487 en het aantal hoog opgeleiden is 665.

3.2f. Controle variabelen.

In de analyses wordt gecontroleerd voor leeftijd en geslacht. Deze variabelen neem ik mee omdat ze mogelijk invloed hebben op de afhankelijke variabele en dus het effect van de onafhankelijke variabelen etniciteit kunnen versterken of verzwakken. Uit onderzoek van het CBS blijkt dat leeftijd een significant effect heeft op stemopkomst (Schmeets, 2017). Hoewel geslacht volgens hetzelfde CBS onderzoek geen significant effect op stemopkomst heeft, neem ik geslacht toch op als controle variabele. De reden hiervoor is dat in het CBS onderzoek geen onderscheid wordt gemaakt naar etniciteit. Het is echter mogelijk dat er binnen bepaalde etnische groepen wel een verschil is in de stemopkomst van mannen en vrouwen.

De eerste controlevariabele die wordt gebruikt is Leeftijd. In de dataset van ESS is een variabele Leeftijd aangemaakt, op basis van het geboortejaar van de respondent. De gemiddelde leeftijd in de dataset is 48.6. Als tweede controlevariabele wordt Geslacht gebruikt. In de dataset wordt alleen onderscheid gemaakt tussen man en vrouw. Uit de dataset wordt vraag F2 gebruikt: *Wat is uw geslacht/codeer geslacht?* De antwoordmogelijkheden zijn (1) man, (2) vrouw en (3) geen antwoord. Antwoordmogelijkheden (1) en (2) heb ik gehercodeerd in 0 (man) en 1 (vrouw). Antwoordmogelijkheid (3) geen antwoord, heb ik

gehercodeerd in missings. Het aantal mannen in de dataset is 833 en het aantal vrouwen in de dataset is 840.

De beschrijvende statistiek van de variabelen is te vinden in Tabel 1.

Tabel 1: Beschrijvende statistiek afhankelijke, onafhankelijke en controle variabelen.

	N	Gemiddelde	Std. dev.	Min.	Max.
Stemopkomst	1538	0.84		0.00	1.00
Etniciteit	1668	0.08		0.00	1.00
Verbintenis met gemeenschap	1672	5.43	1.27	1.00	7.00
Verbintenis met Nederland	1666	7.01	1.97	0.00	10.00
Opleiding	1658	2.10	0.84	1.00	3.00
Lage opleiding	506			0.00	1.00
Middelhoge opleiding	487	0.31		0.00	1.00
Hoge opleiding	665	0.29		0.00	1.00
Geslacht	1673	0.50		0.00	1.00
Leeftijd	1665	48.66	18.82	15	90

3.3 Methoden.

3.3a. Logistische regressie.

De afhankelijke variabele stemopkomst kent twee waarden, daarom wordt gemaakt van een logistische regressie analyse. Een logistische regressie voorspelt als het ware de waarschijnlijkheid van een bepaald voorval. Die waarschijnlijkheid wordt uitgedrukt in twee waarden: de log odds en de odds ratio's. Volgens Linssen en Sieben (2009) is het gemakkelijker om tijdens het interpreteren van de resultaten te kijken naar de $\text{Exp}(b)$, ook wel de odds ratio's genoemd, in plaats van naar de log odds. Voor de interpretatie gebruik ik daarom de odds ratio's, die de verhouding aangeven tussen twee verschillende kansen ('odds'): de kans dat een gebeurtenis (hier: stemmen) plaatsvindt, gedeeld door de kans dat een gebeurtenis niet plaatsvindt (hier: niet stemmen) (Field, 2018: 118-120). Door de kans om te gaan stemmen van een iemand van een etnische meerderheid te delen door de kans dat iemand van een etnische meerderheid gaat stemmen, krijgen we de zogenaamde odds ratio, die de kans verhouding aangeeft (Institute for Digital Research and Education, z.d). De waarden van de odds ratio's geven de daadwerkelijke kans verhoudingen weer. Een odds ratio van 1, geeft een gelijke kans verhouding aan: er is in dat geval geen verschil. Hoe groter de afwijking van 0, hoe groter de verschillen, hoe groter de statistische relatie. Bij een positief effect is de waarde van de $\text{Exp}(B) > 1$ en bij een negatief effect zijn de waarden van $\text{Exp}(B) > 0$ en < 1 .

Om te kijken of de modellen passen bij de gebruikte data, interpreteer ik de loglikelihood en de bijbehorende Chi-kwadraat. Een toename in de Chi-kwadraat geeft aan dat het model een verbetering is ten opzichte van het nul model. De loglikelihood is gebaseerd op de som van de kansen van de voorspelde en de werkelijke uitkomsten. Hoe kleiner de loglikelihood, hoe beter het model (Field, 2018: 881).

3.3b Mediatie-analyse.

Omdat ik in dit onderzoek drie mediatie hypothesen wil testen heb ik voor die hypothesen een mediatieanalyse uitgevoerd. Dat heb ik op twee manieren gedaan. Ten eerste heb ik de resultaten van de *veranderingen in het effect* van de onafhankelijke variabele, na het toevoegen van de mediërende variabele, geïnterpreteerd. Ten tweede heb ik een statistische analyse op deze verandering uitgevoerd, in drie stappen (Baron en Kenny, 1986; Mackinnon, 2007; Ganzenboom, 2019). Voor zowel stap één als stap twee heb ik de logistische regressie gebruikt om (1) het effect van de onafhankelijke variabele op de afhankelijke variabele te vinden, en (2) het effect van de onafhankelijke variabele en de mediërende variabele op de

afhankelijke variabele te vinden. In stap drie heb ik door middel van een regressie het effect van de onafhankelijke variabele op de mediërende variabele berekend. Dit moet een lineaire regressie zijn omdat verbinding met de eigen gemeenschap een continue variabele is, en geen dichotome zoals stemopkomst. Om te testen of het gevonden mediatie-effect significant is, suggereren Baron en Kenny (1986) om gebruik te maken van een Sobel-test. In deze test wordt de B-coëfficiënt van beide effecten vermenigvuldigd (Preacher en Leonardelli, 2001). Voor mijn onderzoek is dit echter lastig omdat het hier gaat om de log odds van een logistische regressie en de B-coëfficiënt van een lineaire regressie, die lastig te combineren zijn. Omdat ik geen alternatieve manier heb kunnen vinden om de significantie van de mediatie te testen, moeten de resultaten van mijn Sobel-testen daarom met grote voorzichtigheid worden geïnterpreteerd: ik gebruik die daarom als indicatie voor de vraag of het effect mogelijk significant is (Sobel, 1982).

3.3c Analytische strategie.

Voor het testen van hypothese 1: *Het negatieve effect van etniciteit op stemopkomst wordt (deels) verklaard door de verbondenheid met de eigen gemeenschap* wordt als eerste een multiële logistische regressie uitgevoerd. In deze regressie is gebruik gemaakt van twee modellen. Model één bestaat uit de onafhankelijke variabele Etniciteit, de afhankelijke variabele Stemopkomst en de controle variabelen Leeftijd en Geslacht. Model twee bestaat uit de onafhankelijke variabele Etniciteit, de afhankelijke variabele Stemopkomst, de mediërende variabele Verbondenheid met de eigen gemeenschap en de controle variabelen Leeftijd en Geslacht. Ten tweede heb ik voor de uitgebreidere mediatie-analyse een multiële lineaire regressie uitgevoerd met als onafhankelijke variabele Etniciteit, afhankelijke variabele Verbondenheid met de eigen gemeenschap en de controle variabelen Leeftijd en Geslacht. De hypothese wordt eenzijdig getoetst omdat het mediatie-effect in de hypothese een richting heeft.

Om hypothese 2: *Het negatieve effect van etniciteit op stemopkomst wordt (deels) verklaard de geringe mate van verbondenheid met Nederland* te testen is er ten eerste een multiële logistische regressie uitgevoerd. Hierbij heb ik opnieuw Model één gebruikt. Model drie bestaat uit de onafhankelijke variabele Etniciteit, afhankelijke variabele Stemopkomst, mediërende variabele Verbondenheid met Nederland en de controle variabelen Leeftijd en Geslacht. Ten tweede heb ik voor de uitgebreidere mediatie-analyse een multiële lineaire regressie uitgevoerd met als onafhankelijke variabele Etniciteit, de afhankelijke variabele

Verbondenheid met Nederland en de controle variabelen Leeftijd en Geslacht. De hypothese wordt eenzijdig getoetst omdat het mediatie-effect in de hypothese een richting heeft.

Om hypothese 3: *Opleiding heeft een positief effect op stemopkomst* te testen heb ik een multiële logistische regressie uitgevoerd. De regressie bestaat uit één model, Model vier, met als onafhankelijke variabelen twee dummy's; Middelhoge opleiding en Hoge opleiding. Een Lage opleiding is de referentiecategorie. Daarnaast bestaat het model uit de afhankelijke variabele Stemopkomst en de controle variabelen Leeftijd en Geslacht. De hypothese wordt eenzijdig getoetst omdat de hypothese een richting heeft.

Om hypothese 4: *De lagere stemopkomst van etnische minderheden, wordt (deels) verklaard door lager opleidingsniveau* te testen heb ik ten eerste een multiële logistische regressie uitgevoerd. Hierbij heb ik twee modellen gebruikt. Ik gebruik hiervoor weer model 1. Het tweede model, Model vijf, bestaat uit de onafhankelijke variabele etniciteit, de mediërende variabele Opleidingsniveau, de afhankelijke variabele Stemopkomst en de controle variabelen Leeftijd en Geslacht. Ten tweede heb ik voor de uitgebreide mediatie-analyse een multiële lineaire regressie gedaan. In die regressie, bestaande uit één model heb ik de onafhankelijke variabele Etniciteit, de afhankelijke variabele Opleidingsniveau en de controle variabelen Leeftijd en Geslacht gebruikt. De hypothese wordt eenzijdig getoetst omdat het mediatie-effect in de hypothese een richting heeft.

4. Resultaten.

De resultaten van de logistische regressies die voor alle hypothesen zijn te vinden in Tabel 2. De resultaten van de lineaire regressies die ik heb gedaan voor de mediatie analyse zijn te vinden in Tabel B1, in de bijlage van deze scriptie.

Tabel 2: Logistische regressies met als afhankelijke variabele stemopkomst (gestemd =1).

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5	
	OR	SE	OR	SE	OR	SE	OR	SE	OR	SE
Etniciteit	.583*	.242	.640*	.245	.562**	.244			.741	.260
Verbinding eigen gemeenschap			1.155**	.056						
Verbinding met Nederland					1.168***	.033				
Lage opleiding (ref)										
Middel opleiding							2.661***	.177		
Hoge opleiding							6.619***	.196		
Opleidingsniveau (continue)									2.551***	.098
Leeftijd	1.013**	.004	1.015***	.004	1.009*	.004	1.023***	.004	1.022***	.004
Geslacht (vrouw=1)	.854	.141	.826	.142	.828	.143	.859	.147	.861	.147
Constante	3.169***	.224	1.330	.403	1.351	.286	.742	.269	.318***	.323
N (df)	1526 (3)		1526 (4)		1521 (4)		1517 (4)		1513 (4)	
Chi kwadraat	18.081***		24.633***		38.522***		119.532***		118.476***	
-2 loglikelihood	1323.261		1316.708		1298.107		1215.355		1205.045	

*P<0.05, **P<0.01, ***P<0.001; tweezijdige toets.

Hypothese 1.

In Model 1, in Tabel 1, laten de odds ratio's zien dat etniciteit een negatief, significant effect heeft op stemopkomst (OR:0.583; $p<.025/2$): mensen die tot een etnische minderheid behoren gaan minder vaak stemmen dan mensen die niet tot een etnische minderheid behoren. De kans dat iemand van een etnische minderheid gaat stemmen, is 42,7% kleiner dan die van iemand van een etnische meerderheid. Dat iemand van een etnische meerderheid een bijna twee keer zo grote kans heeft om te gaan stemmen, is een aanzienlijk effect. Van de controle variabele is Leeftijd significant (OR: 1.013; $p<.001$), wat wil zeggen dat leeftijd een positief effect heeft op stemmen: ouderen stemmen vaker dan jongeren. De odds ratio is net groter dan 1, wat wil zeggen dat het effect per jaar heel klein is. Op een mensleven kan het effect wel groot zijn. De kans dat iemand van vijftig gaat stemmen ten opzichte van iemand van achttien, is 65% groter.¹ De controle variabele Geslacht is (OR:0.854; $p<.132$): er is geen verschil in stemopkomst tussen mannen en vrouwen. De Chi kwadraat van het model is 18.081, en significant ($p<.001$).

In Model 2, met de mediatie variabele Verbondenheid met de eigen gemeenschap, is te zien dat de odds ratio dichterbij 1 ligt, wat betekent dat het effect van etniciteit afneemt (OR:0.640; $p<.034$): het negatieve effect van de variabele Etniciteit is nog wel significant, maar is afgenomen in grootte ten opzichte van Model 1. De kans dat iemand van een etnische minderheid gaat stemmen, is nu 36% kleiner dan die van iemand van een etnische meerderheid, wat nog steeds een aanzienlijk effect is. In tegenstelling tot etniciteit heeft de

¹ Ervanuitgaande dat dit effect door leeftijd komt en niet bijvoorbeeld door generatieverschillen.

variabele Verbondenheid met de eigen gemeenschap een positief, significant effect op stemopkomst (OR:1.155; $p < .005$). Dit laat zien dat wanneer iemand meer verbonden is met de eigen gemeenschap de kans dat iemand gaat stemmen toeneemt. Gezien de schaal waarop verbondenheid met eigen gemeenschap gemeten is, is dit nog een redelijk groot effect (15% per stap op de 10-puntsschaal). De effecten van de controle variabelen zijn niet veel veranderd ten opzichte van het eerste model: leeftijd is nog steeds significant en positief, maar klein (OR: 1.015; $p < .001/2$). De controle variabele geslacht is nog steeds niet significant (OR:0,826; $p < .089$). Omdat het effect van etniciteit afneemt wanneer verbondenheid met de eigen gemeenschap in het model wordt opgenomen, en het effect van beide variabelen significant is, lijkt er inderdaad sprake van een mediatie effect:..

Om te beslissen of de hypothese over dit mediatie effect verworpen of aangenomen kan worden, is het eigenlijk nodig om te testen of dit mediatie effect significant is. Dit effect blijkt significant ($B = -.527$; $p < .001/2$). Etniciteit en verbondenheid met de eigen gemeenschap hangen dus negatief samen, wat betekent dat mensen die behoren tot een etnische minderheid zich minder verbonden voelen met de eigen gemeenschap. Het mediatie effect van verbondenheid met de eigen gemeenschap op het effect van etniciteit op stemopkomst is significant ($Z = -2.25$, $SE = 0.03$, $p < .024$). Had een Sobel-test uitgevoerd mogen worden, dan was daaruit gebleken dat hypothese 1 had mogen worden aangenomen: Maar door deze mediatie analyse blijkt dat het negatieve effect wordt verklaard door de lagere verbondenheid met de eigen gemeenschap, en niet door verbondenheid zelf. Hypothese 1 kan dus weliswaar worden aangenomen, maar of de theorie erachter ook klopt kan niet worden vastgesteld.

Tenslotte, is de loglikelihood kleiner geworden (1316.708) en is de Chi kwadraat toegenomen ten opzichte van Model 1, en nog steeds significant ($\chi^2 = 24.633$; $p < .001$). De opname van verbondenheid met de gemeenschap betekent dus een modelverbetering.

Hypothese 2.

Voor het testen van hypothese 2 *Het negatieve effect van etniciteit op stemopkomst wordt (deels) verklaard door de geringe mate van verbondenheid met Nederland* testen we Model 3, ten opzichte van model 1, die ook voor het testen van hypothese 1 is besproken.²

² Omdat de N voor de mediërende variabele in dit model, verbondenheid met Nederland, een klein beetje lager is, namelijk vier minder, zijn de effecten voor eerste model, een heel klein beetje anders: voor etniciteit is er een kleine verandering te zien in de odds ratio, (OR=.581; $p < .013$). Voor de controle variabele leeftijd is de OR precies hetzelfde als in model 1; en voor geslacht laten de odds ratio een kleine verandering zien (OR= .860;

In Model 3, Tabel 1, is te zien dat het negatieve effect van de variabele Etniciteit (OR:0.562; $p < .009$) nog steeds significant is en iets afneemt ten opzichte van Model 1. De kans dat iemand van een etnische minderheid gaat stemmen, neemt met 43,8% af, wat opnieuw een aanzienlijk effect is: het effect van etniciteit wordt dus groter. De verbondenheid met Nederland heeft een significant positief effect op stemopkomst (OR:1.168; $p < .001/2$). Dit laat zien dat wanneer iemand zich meer verbonden voelt met Nederland, de kans dat iemand gaat stemmen toeneemt, hoewel de odds ratio nog dicht bij de 1 is. Dit is gezien de 10-puntsschaal waarmee verbondenheid met Nederland is gemeten, een redelijk groot effect (16% bij elke stap). De effecten van de controle variabelen zijn niet veel veranderd ten opzichte van het eerste model: leeftijd is nog steeds significant en positief, maar klein (OR: 1.009; $p < .016$). De controle variabele geslacht is nog steeds niet significant (OR: .828; $p < .094$).

Het effect van etniciteit verandert na het toevoegen van de mediërende variabele Verbondenheid met Nederland: het behoren tot een etnische minderheid heeft in dit model een groter negatief effect op stemopkomst. Om te beslissen of de hypothese over dit mediatie effect verworpen, dan wel aangenomen kan worden, wordt weer een mediatie analyse gedaan, met weer dezelfde kanttekening die is gemaakt bij het toetsen van hypothese 1. Het effect van etniciteit op verbondenheid met Nederland is niet significant ($B = .183$; $p < .151$). Wanneer etniciteit geen significant effect heeft op verbondenheid met Nederland, kan er geen sprake zijn van een mediatie (waardoor geen Sobel-test hoeft te worden gedaan), hoewel dit op het eerste gezicht wel zo leek. De conclusie is dat hypothese 2 verworpen moet worden: een geringe mate van verbondenheid met Nederland verklaart dus niet (deels) het negatieve effect van etniciteit op de stemopkomst. Tenslotte, is de loglikelihood afgenomen (1298.107) en de Chi kwadraat toegenomen ten opzichte van Model 1, en nog steeds significant (χ^2 is 38.522; $p < .001$). Dit betekent dat het model een verbetering is ten opzichte van Model 1.

Hypothese 3.

Tabel 2, Model 4 laat de resultaten van de toetsing van hypothese 3: *Opleiding heeft een positief effect op stemopkomst* zien. Het effect van opleidingsniveau heeft een positief significant op stemopkomst: dit geldt voor zowel middelhoog (OR: 2.661; $p < .001/2$) als hoger opleidingsniveau (OR 6.619; $p < 0.001/2$). De hoge odds ratio's geven aan dat er hier sprake is van een zeer aanzienlijk effect: de kans dat iemand met een middelhoge opleiding gaat stemmen is ruim 2,5 en die van een hoger opgeleide zelfs ruim 6,5 keer zo groot als de

$p < .143$). De Chi kwadraat is bijna niet toegenomen ($\chi^2 = 17.912$; $p < .001$). Met een loglikelihood van 1318.718, is de interpretatie van dit model dus identiek.

kans dat een lager opgeleide gaat stemmen. Van de controle variabele is alleen leeftijd significant, en positief (OR: 1.023; $p < .001/2$). De odds ratio is niet veel groter dan 1, en dus net als in de andere modellen, is het effect slechts gering per jaar. Het effect van geslacht is opnieuw niet significant (OR: .859; $p < .150$). Hypothese 3 kan worden aangenomen: opleiding heeft een positief effect op stemopkomst. Met een afname van de loglikelihood (1215.355) en een toename van de Chi kwadraat ($\chi^2 = 119.532$; $p < .001$) is het model significant en een verbetering ten opzichte van Model 1.

Hypothese 4.

Tabel 1, Model 5 laat de resultaten van de toetsing van hypothese 4: *De lagere stemopkomst van etnische minderheden wordt deels verklaard door een lager opleidingsniveau*, zien. Het model met daarin de mediërende variabele Opleidingsniveau ten opzichte van Model 1, dat ook voor het testen van hypothese 1 is besproken.³ In deze mediatie analyse wordt voor opleiding, die eigenlijk een categorische variabele is, niet met dummy's gewerkt, maar met opleiding als continue variabele. Dit om de interpretatie van de mediatie te vereenvoudigen.

In Model 5 is het negatieve effect van etniciteit op stemopkomst afgenomen, en niet meer significant (OR: .741; $p < .124$). Het effect van opleidingsniveau heeft een positief significant op stemopkomst (OR: 2.551; $p < .001/2$). Naarmate het opleidingsniveau toeneemt, neemt de stemopkomst toe. Met een odds ratio van ruim 2.5 is het effect aanzienlijk. Bij elke stap van de schaal opleidingsniveau (bestaande uit 18 waarden) wordt de kans dat iemand gaat stemmen 2,5 keer zo groot. Van de controle variabele is alleen leeftijd significant, en positief (OR: 1.022; $p < .001/2$). De odds ratio is niet veel groter dan 1, en is nu kleiner dan het effect van leeftijd in de voorgaande modellen. Het effect van geslacht is opnieuw niet significant (OR: .861; $p < .310/2$).

De bevinding dat het effect van etniciteit niet langer significant is, als opleidingsniveau in het model opgenomen is, betekent dat het effect van etniciteit zoals dat in model 1 nog bestond, volledig gemedieerd wordt door opleidingsniveau. Etnische minderheden stemmen minder vaak, *omdat* ze lager opgeleid zijn. Met dezelfde kanttekening als die eerder is gemaakt, toets ik met een Sobel-test of deze mediatie significant is. Het effect van etniciteit op

³ Omdat de N voor de mediërende variabele in dit model, verbondenheid met Nederland, een klein beetje lager is, namelijk 13 minder) zijn de effecten voor eerste model, een heel klein beetje anders: voor etniciteit is de odds ratio bijna niet veranderd (OR: .612; $p < .025$). De controle variabelen leeftijd (OR: 1.012; $p < .002$) en geslacht (OR: .858; $p < .141$) verschillen bijna niet. De Chi kwadraat van het model verschilt bijna niet ten opzichte van het eerste model, ($\chi^2 = 15.589$; $p < .001$). Met loglikelihood van 1307.933, is de interpretatie van dit model dus identiek.

opleidingsniveau is significant negatief (B -.237; $p < .001$), wat betekent dat etnische minderheden vaker lager opgeleid zijn. Het mediatie effect van opleiding op stemopkomst is significant ($Z = -2.93$, $SE = 0.08$, $p < .003$). Had een Sobel-test uitgevoerd mogen worden, dan was daaruit gebleken dat hypothese 4 mag worden aangenomen. *De lagere stemopkomst van etnische minderheden wordt (deels) verklaard door een lager opleidingsniveau.*

Met een afgenomen loglikelihood (1205.045) en een toegenomen Chi kwadraat ($\chi^2 = 118.476$; $p < .001$) is het model significant en een verbetering ten opzichte van Model 1.

5. Discussie.

In mijn onderzoek heb ik onderzocht in hoeverre de lagere stemopkomst van etnische minderheden in Nederland kan worden verklaard door sociale verbondenheid en opleidingsniveau. Uit de literatuur over politieke participatie van etnische minderheden heb ik drie onderliggende mechanismen afgeleid, namelijk verbondenheid met eigen gemeenschap, verbondenheid met Nederland en opleidingsniveau. Het doel van het onderzoek was om vast te stellen of de bestaande theorieën die gebaseerd zijn op studies in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk ook opgaan voor Nederland. Ik heb een viertal hypothesen afgeleid uit de bestaande theorieën. Drie van deze hypothesen voorspellen dat etniciteit op zichzelf niet de oorzaak is van de lagere stemopkomst onder etnische minderheden, maar dat dit veroorzaakt wordt door verschillen in sociale verbondenheid en opleiding tussen de etnische meerderheid en de etnische minderheden. Ik voorspelde dat verbondenheid met de eigen gemeenschap voor etnische minderheden voor minder stemopkomst zou zorgen, vanwege negatieve normen ten opzichte van stemmen. Daarnaast voorspelde ik dat een geringere mate van verbondenheid met Nederland zal leiden tot een lagere stemopkomst. Voor opleiding voorspelde ik dat een hoger opleidingsniveau zorgt voor een hogere stemopkomst. De lagere opleiding van etnische minderheden zou daarom een deel van hun lagere stemopkomst moeten verklaren.

Met behulp van een logistische regressie en mediatie-analyse heb ik mijn hypothesen getoetst aan de Nederlandse dataset van European Social Survey uit 2018. De bevindingen van deze analyses laten zien dat opleiding inderdaad een deel lagere stemopkomst onder etnische minderheden blijkt te verklaren. Mensen met een hogere opleiding zullen vaker gaan stemmen. Omdat etnische minderheden vaker laag opgeleid zijn, stemmen ze minder vaak. Ik

heb niet kunnen aantonen dat de verbondenheid met de eigen gemeenschap op zich leidt tot een lagere stemopkomst, maar heb wel gevonden dat etnische minderheden minder verbonden zijn met de eigen gemeenschap, en daardoor minder stemmen. Een geringere verbondenheid met Nederland kan niet de lagere stemopkomst van etnische minderheden verklaren, want er zijn geen verschillen in de verbondenheid met Nederland tussen etnische minderheden en etnische meerderheden.

Hoewel de resultaten van mijn onderzoek deels in lijn zijn met de theorieën die ik besproken heb, zijn niet al mijn voorspellingen correct. Uit de resultaten blijkt dat hoe meer iemand zich verbonden voelt, hoe groter de kans is, dat diegene gaat stemmen. Deze bevindingen komen overeen met eerder onderzoek (Putnam, 1995; Uslaner, 1995; Tillie en Fennema, 2001; Leighley, 1999; Tate, 1991; Oskooii, 2016). Door de toename van sociale verbondenheid binnen een groep neemt vertrouwen tussen leden toe, hierdoor ontstaat er een hechte gemeenschap. Een hechtere groep is beter in het uitvoeren en in stand houden van de eigen sociale normen en waarden, en dus beter in staat collectieve actie zoals stemmen uit te voeren. Bovendien ontstaat er bij het deel uitmaken van een hechte gemeenschap en de perceptie van discriminatie meer politieke mobilisatie onder etnische minderheden. In tegenstelling tot deze theorie, veronderstellen Cho et al. (2006) dat een grote verbondenheid met de eigen gemeenschap juist zorgt voor groepsdruk om juist niet te stemmen, waar ik mijn hypothese op heb gebaseerd. Mijn bevindingen laten zien dat dit laatste in ieder geval niet opgaat voor Nederland voor de etnische minderheden in de gebruikte dataset. Het is wel mogelijk dat onder andere etnische minderheidsgroepen in Nederland wel een norm om niet te gaan stemmen bestaat. Het aantal respondenten uit etnische groepen was relatief klein. Vervolgonderzoek zou kunnen focussen op de verschillen in groepsnormen over stemgedrag bij verschillende etnische gemeenschappen. Dit zou misschien ook een betere toetsing van de hypothese zijn mits er data zijn over groepsnormen ten aanzien van stemmen binnen groepen. Dat de geringe verbondenheid met Nederland niet kan verklaren waarom etnische minderheden minder stemmen, kan als volgt worden uitgelegd. Het is waarschijnlijk dat deze verwachting niet uitgekomen is omdat er geen verschillen zijn in de mate waarin de etnische meerderheid en minderheid zich verbonden voelen met Nederland. Dat er geen verschillen in de gemiddelde verbondenheid met Nederland is gevonden kan verschillende oorzaken hebben. In de eerste plaats is het mogelijk dat etnische minderheden zich even verbonden voelen met Nederland als Nederlanders. Een tweede mogelijkheid is dat de steekproef een bepaalde groep etnische minderheden bevat. Bijvoorbeeld omdat leden van etnische

minderheden die zich veel minder verbonden voelen moeilijk te bereiken zijn geweest voor de dataverzameling. Het niet (goed) spreken van de taal kan samenhangen met verbondenheid met Nederland en zal ook de beschikbaarheid voor een interview bemoeilijken. Vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op een grotere steekproef onder verschillende groepen etnische minderheden en daarbij rekening moeten houden met de taal waarin het interview gehouden wordt.

Wat betreft opleidingsniveau bevestigt mijn onderzoek de bevindingen van voorgaand onderzoek (Wolfinger en Rosenstone, 1980; Turcotte, 2011; Tackney et al, 2011; Rong en Brown, 2001; Sondheimer, 2010). Omdat etnische minderheden minder hoog opgeleid zijn missen ze mogelijkheden voor politieke socialisatie die doorslaggevend zijn voor stemopkomst. Vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op de bijdrage van vakken in het onderwijs zoals maatschappijleer, burgerschapsonderwijs en maatschappijwetenschappen alsook op de politieke socialisatie van etnische minderheden.

Hierboven zijn al enkele beperkingen van het onderzoek genoemd. Mijn onderzoek kent nog enkele andere beperkingen. Ten eerste is de meting van de mate van sociale verbondenheid met de eigen gemeenschap minder valide, omdat deze de contactfrequentie meet en niet de sociaal emotionele verbondenheid zoals theoretisch is bedoeld. Ten tweede zijn er in de dataset relatief weinig respondenten met etnische minderheidsachtergrond. Dit maakt het onmogelijk om een onderscheid te maken tussen verschillende etnische groepen. Alle etnische groepen zijn als één groep behandeld terwijl het goed mogelijk is dat er tussen de etnische groepen verschillen bestaan.

De belangrijkste conclusie uit mijn onderzoek is dat opleidingsniveau de hoofdrol speelt het verklaren van stemopkomst. Dit is weliswaar geen nieuwe bevinding maar bevestigt wat eerder onderzoek in andere landen ook al heeft uitgewezen. Onderwijs is een factor die zich goed leent voor interventies: meer aandacht voor politieke socialisatie op alle opleidingsniveaus is van levensbelang voor een samenleving die democratie hoog in het vaandel heeft.

Bibliografie

- Andersson, H., Lajevardi, N., K.O. Lindgren & Oskarsson, S. (2021). Effects of settlement into ethnic enclaves on immigrant voter turnout. *Journal of Politics*. Online first.
Doi:10.1086/715160
- Baron, R. M., & Kenny, D.A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of personality and social psychology*, 51(6), 1173.
- Bird, K., Jackson, S. D., McGregor, R. M., Moore, A. A., & Stephenson, L. B. (2016). Sex (and ethnicity) in the city: Affinity voting in the 2014 Toronto mayoral election. *Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique*, 49(2), 359-383.
- Blais, A. (2000). *To vote or not to vote?: The merits and limits of rational choice theory*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Burden, B. C. (2009). The dynamic effects of education on voter turnout. *Electoral Studies*, 28(4), 540-549.
- Cassen, R., & Kingdon, G. (2007). *Tackling low educational achievement*. York: Joseph Rowntree Foundation. <https://www.jrf.org.uk/sites/default/files/jrf/migrated/files/2063-education-schools-achievement.pdf> (Bezocht 10 juni 2021).
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2016, 21 november). Bevolking naar migratieachtergrond. <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2016/47/bevolking-naar-migratieachtergrond> (Bezocht 10 juni 2021).
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2020, 20 oktober). Onderwijs. <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/begrippen/onderwijs> (Bezocht 10 juni 2021).
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2020b, 20 oktober). Standaard Onderwijsindeling (SOI). <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/begrippen/standaard-onderwijsindeling--soi--> (Bezocht 10 juni 2021).
- Cho, W. K. T., Gimpel, J. G., & Dyck, J. J. (2006). Residential concentration, political socialization, and voter turnout. *The Journal of Politics*, 68(1), 156-167.

ESS Round 9: European Social Survey (2021). *ESS-9 2018 Documentation Report*. Edition 3.1. Bergen, European Social Survey Data Archive, NSD - Norwegian Centre for Research Data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS9-2018.

ESS Round 9: European Social Survey Round 9 Data (2018). *Data file edition 3.1*. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS9-2018.

European Social Survey | European Social Survey (ESS). (2018). *European Social Survey*. <https://www.europeansocialsurvey.org/>

Fennema, M., & Tillie, J. (2004). Recept voor Nederland. *Socialisme en Democratie*, 61(12), 19-23.

Fennema, M., & Tillie, J. (2001). Civic community, political participation and political trust of ethnic groups. In H. Behr & S. Schmidt (Red.). *Multikulturelle Demokratien im Vergleich* (pp. 198-217). New York: Springer.

Field, A. (2018). *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics* (5de ed., Vol. 4). London: SAGE Publications.

Fraga, B. L. (2016). Candidates or districts? Reevaluating the role of race in voter turnout. *American Journal of Political Science*, 60(1), 97-122.

Fraga, B. L. (2016). Redistricting and the causal impact of race on voter turnout. *The Journal of Politics*, 78(1), 19-34.

Ganzeboom, H. (2019). *Mediatie-analyse*.

<http://www.harryganzeboom.nl/Teaching/Mediatie-analyse%20PMC%202019.pdf> (Bezocht op 10 juni 2021).

Geys, B. (2006). Explaining voter turnout: A review of aggregate-level research. *Electoral Studies*, 25(4), 637-663.

Gillborn, D., Demack, S., Rollock, N., & Warmington, P. (2017). Moving the goalposts: Education policy and 25 years of the Black/White achievement gap. *British Educational Research Journal*, 43(5), 848-874.

Hendriks, F., & Michels, A. (2011). Democracy transformed? Reforms in Britain and the Netherlands (1990–2010). *International Journal of Public Administration*, 34(5), 307-317.

Institute For Digital Research and Education. (z.d). Logistic Regression | SPSS Annotated Output. UCLA Institute for Digital Research and Education.

<https://stats.idre.ucla.edu/spss/output/logistic-regression/>

Isajiw, W. W. (1993). Definition and Dimensions of Ethnicity. In J. Goldmann et al. (Red.). *A Theoretical Framework. Challenges of Measuring an Ethnic World: Science, politics and reality: Proceedings of the Joint Canada-United States Conference on the Measurement of Ethnicity. 1-3 April 1992.* (pp. 407-427).

<http://publications.gc.ca/site/eng/81217/publication.html> (Bezocht 10 juni 2021).

Jansen, G., & Boogers, M. (2019). Opkomst en stemgedrag. In G. Jansen & B. Denters (Red.) *Democratie dichterbij: Lokaal Kiezersonderzoek 2018* (pp. 7-17). SKON, Stichting KiezersOnderzoek Nederland.

Jetten, J., Mols, F., & Selvanathan, H. P. (2020). How Economic Inequality Fuels the Rise and Persistence of the Yellow Vest Movement. *International Review of Social Psychology*, 33(1), 2. DOI: <http://doi.org/10.5334/irsp.356>

Karsten, S. (2011). Een democratie kan niet zonder onderwijs. *Beleid en Maatschappij*, 38(1), 86-92.

Kiesraad. (2017, 18 april). Officiële uitslag Tweede Kamerverkiezing 15 maart 2017.

Nieuwsbericht | Kiesraad.nl. <https://www.kiesraad.nl/actueel/nieuws/2017/03/20/officiele-uitslag-tweede-kamerverkiezing-15-maart-2017> (Bezocht 10 juni 2021).

Kranendonk, M., Michon, L., Schwarz, H., & Vermeulen, F. (2014). *Opkomst en stemgedrag van Amsterdammers met een migratie-achtergrond tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 19 maart 2014*. Amsterdam: OIS.

Landa, J., Copeland, M., & Grofman, B. (1995). Ethnic voting patterns: a case study of Metropolitan Toronto. *Political Geography*, 14(5), 435-449.

Leighley, J. E., & Vedlitz, A. (1999). Race, ethnicity, and political participation: Competing models and contrasting explanations. *The Journal of Politics*, 61(4), 1092-1114.

Logan, J. R., Darrah, J., & Oh, S. (2012). The impact of race and ethnicity, immigration and political context on participation in American electoral politics. *Social Forces*, 90(3), 993-1022.

MacKinnon, D. P., Fairchild, A. J., & Fritz, M. S. (2007). Mediation analysis. *Annual Review of Psychology*, 58, 593-614.

Oskooii, K. A. (2016). How discrimination impacts sociopolitical behavior: A multidimensional perspective. *Political Psychology*, 37(5), 613-640.

PDC redactie. (2021). Tweede Kamerverkiezingen 2021. Parlement.com.

https://www.parlement.com/id/vl4ai9zklwpy/tweede_kamerverkiezingen_2021 (Bezocht 10 juni 2021).

Persson, M. (2013). Is the effect of education on voter turnout absolute or relative? A multi-level analysis of 37 countries. *Journal of Elections, Public Opinion & Parties*, 23(2), 111-133.

Preacher, K. J., & Leonardelli, G. J. (2001). *Calculation for the Sobel test*.

<http://quantpsy.org/sobel/sobel.htm> (Bezocht 10 juni 2021).

Putnam, R. D. (1995). Tuning in, tuning out: The strange disappearance of social capital in America. *PS: Political Science & Politics*, 28(4), 664-684.

Rai, L., & Simpson, J. (2020). Listening to stories of study: identity and the awarding gap experienced by Ethnic Minority students in the context of distance education. *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning*, 1-16. Online first DOI: 10.1080/02680513.2020.1850250.

Rong, X. L., & Brown, F. (2001). The effects of immigrant generation and ethnicity on educational attainment among young African and Caribbean Blacks in the United States. *Harvard Educational Review*, 71(3), 536-566.

Schmeets, H. (2017). *Politieke betrokkenheid in Nederland*. CBS Statistische Trends. Den Haag: CBS.

Schyns, P., & Koop, C. (2010). Political distrust and social capital in Europe and the USA. *Social Indicators Research*, 96(1), 145-167.

Sieben, I., & Linssen, L. (2009). *Logistische regressie analyse: een handleiding*.

Geraadpleegd via www.ru.nl/publish/pages/525898/logistischeregressie.pdf. (Bezocht 10 juni 2021).

- Sobel, M. E. (1982). Asymptotic intervals for indirect effects in structural equations models. In S. Leinhardt (Red.), *Sociological Methodology* (pp. 290-312). San Francisco: Jossey-Bass.
- Sondheimer, R. M., & Green, D. P. (2010). Using experiments to estimate the effects of education on voter turnout. *American Journal of Politics*, *54*(1), 174-189.
- Tackey, N. D., Barnes, H., & Khambhaita, P. (2011). *Poverty, ethnicity and education. JRF programme paper: Poverty and ethnicity*. York: Joseph Roundtree Foundation.
<http://eclfoundation.org/wp-content/uploads/2014/10/poverty-ethnicity-education-full.pdf>
 (Bezocht 10 juni 2021).
- Tate, K. (1991). Black political participation in the 1984 and 1988 presidential elections. *The American Political Science Review*, *85*(4), 1159-1176.
- Tellis, G. J., Yin, E., & Bell, S. (2009). Global consumer innovativeness: Cross-country differences and demographic commonalities. *Journal of International Marketing*, *17*(2), 1-22.
- Tenn, S. (2007). The effect of education on voter turnout. *Political Analysis*, *15*(4), 446-464.
- Troyna, B. (1984). Fact or artefact? The 'educational under achievement' of black pupils. *British Journal of Sociology of Education*, *5*(2), 153-166.
- Turcotte, M. (2011). Intergenerational education mobility: University completion in relation to parents' education level. *Canadian Social Trends*, No. 92, 37-43.
- Uslaner, Eric M. 1995. Faith, Hope, and Charity: Social Capital, Trust, and Collective Action. College Park, MD: University of Maryland. Unpublished manuscript.
- Van der Zwan, R., Lubbers, M., & Eisinga, R. (2019). The political representation of ethnic minorities in the Netherlands: ethnic minority candidates and the role of party characteristics. *Acta Politica*, *54*(2), 245-267.
- Van der Zwan, R., Tolsma, J., & Lubbers, M. (2020). Under what conditions do ethnic minority candidates attract the ethnic minority vote? How neighbourhood and candidate characteristics affected ethnic affinity voting in the Dutch 2017 parliamentary elections. *Political Geography*, *77*, 102098. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2019.102098>
- Van Heelsum, A. (2005). Political participation and civic community of ethnic minorities in four cities in the Netherlands. *Politics*, *25*(1), 19-30.

Verba, S., Schlozman, K. L., Brady, H., & Nie, N. H. (1993). Race, ethnicity and political resources: Participation in the United States. *British Journal of Political Science*, 23(4), 453-497.

Vermeulen, F., & Berger, M. (2008). Civic networks and political behavior: Turks in Amsterdam and Berlin. In S. K. Ramakrishnan & Irene Bloemraad (Red.). *Civic hopes and political realities: Immigrants, community organizations and political engagement*, (pp. 160-192). New York: Russel Sage.

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2021). *De schooladviezen in groep 8: verschillen tussen groepen leerlingen*. *CBS Statistische Trends*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2021/de-schooladviezen-in-groep-8-verschillen-tussen-groepen-leerlingen/1-inleiding> (Bezocht 10 juni 2021).

Williams, D. R., Priest, N., & Anderson, N. (2019). Understanding associations between race, socioeconomic status, and health: patterns and prospects. In J. Oberlander et al. (Red.). *The Social Medicine Reader, Volume II*, Third Edition (pp. 258-267). Durham: Duke University Press.

Wolfinger, R. E., & Rosenstone, S. J. (1980). *Who votes?* New Haven: Yale University Press.

Bijlage

Tabel B1: Lineaire regressie voor het effect van etniciteit op Verbondenheid eigen gemeenschap, Verbondenheid met Nederland en Opleidingsniveau.

	Verbondenheid eigen gemeenschap (H1).		Verbondenheid Nederland (H2).		Opleidingsniveau (H4).	
	B	SE	B	SE	B	SE
Etniciteit	-0.527***	0.112	0.183	0.177	-0.237***	0.077
Constante	6.083***	0.092	5.729***	0.144	2.316***	0.063
N (df)	1659 (3)		1652 (3)		1644 (3)	
Adj R2	6.1%		5.2%		10%	

Gecontroleerd voor leeftijd en geslacht. *p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001; tweezijdige toets.